

ศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาท

AN ANALYTICAL STUDY OF WORLD IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

พระปิจิต เขมสกุโก (ศากยะ)

Phra Bijet Khemaskko (Shaya)

นักวิชาการอิสระ ด้านพุทธศาสนาและปรัชญา

Independent Scholar in Buddhism and Philosophy

E-mail: phrabijetkhema@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 18 กรกฎาคม 2563

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 9 สิงหาคม 2563

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 9 สิงหาคม 2563

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาตะวันออก 2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยทางเอกสาร โดยการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า 1) ปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะปรัชญาอินเดียมีแนวคิดเรื่องโลกซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ (1) คัมภีร์พระเวท ในแง่ที่เป็นเทพนิยายเชื่อว่าโลกและสรรพสิ่งเป็นผลิตผลจากเทพเจ้า และธรรมชาติทุกสิ่งถูกควบคุมโดยเทพเจ้า และในแง่ที่เป็นปรัชญาในแง่นี้เชื่อว่า สวรรค์ที่แท้จริงมีเพียงหนึ่งเท่านั้น คือ สัตว์นั่นเอง (2) ปรัชญาฮินดู มีทัศนะว่า โลกมีอยู่จริงเป็นสิ่งที่อยู่จริงโดยตัวเองประกอบด้วยปริมาณเหลือคณา ส่วน กาลและเทศะเป็นความเชิงปริสัยอย่างกว้าง ๆ ไม่ขึ้นกับใคร (3) ปรัชญาไวเซซิกะ เชื่อว่าโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลกประกอบขึ้นด้วยปริมาณของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม (4) ปรัชญาสาขายะ มีทัศนะว่าประภคติเป็นมูลเหตุของโลกและเป็นมูลเหตุให้เกิดสิ่งต่าง ๆ (5) ปรัชญาโยคะ มีทัศนะว่า สัมปโยคะหรือการรวมตัวของประภคติกับปุรุષะนั้นเป็นจุดเริ่มแรกแห่งการวิวัฒนาการของโลกและสิ่งต่าง ๆ (6) ปรัชญามีมางสาเชื่อว่าพระเจ้ามิใช่เป็นผู้สร้างและทำลายโลก แต่เชื่อว่าโลกมีแนวเป็นมา แล้วอย่างที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ สิ่งต่าง ๆ ในโลกก่อรูปขึ้นมาจากสสาร (7) ปรัชญาเวทานตะ เชื่อว่าโลกเป็นเพียงปรากฏการณ์ของสิ่งสมบูรณ์ คือ พรหมัน ไม่เคยถูกสร้างขึ้นมาจริง และ (8) ปรัชญาอุปนิษัท ถือว่าพรหมันเป็นมูลการณะของสรรพสิ่งจึงได้วิวัฒนาการมาเป็นโลกและสรรพสิ่งในโลก 2) โลกตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท มิได้มีความหมายแต่เพียงโลกอันที่เป็นอยู่อาศัยของมนุษย์และสรรพสิ่งที่มีชีวิตในโลกนี้เท่านั้นยังหมายรวมไปถึงภพภูมิอื่นที่เราไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสที่มนุษย์มีอยู่ได้ ซึ่งครอบคลุมถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สำหรับแนวคิดมูลเหตุการเกิดขึ้นของโลกนั้นมีการเกิดขึ้นมีการถูกทำลายมีการรวมตัวกัน และสลายตัววนเวียนกันไปตามกฎธรรมชาติดังที่ตัวมนุษย์มากกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น 3) วิเคราะห์แนวคิดเรื่องโลกในพุทธปรัชญา

แบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ 1) แนวคิดเรื่องโลกในเชิงภูมิศาสตร์ มี 3 ประเภท ได้แก่ มนุษย์โลก เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ เทวโลก เป็นที่อยู่อาศัยของเทวดาและพรหมโลก เป็นโลกที่อยู่อาศัยของพรหม 2) แนวคิดเรื่องโลกในเชิงจริยศาสตร์ มี 3 ประเภท ได้แก่ กามโลก เป็นโลกของหมู่สัตว์ผู้เกี่ยวข้องกับอยู่ในกาม รูปโลก เป็นโลกที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน และอรุโลก เป็นโลกที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้เข้าถึงอรุฌาน 3) แนวคิดเรื่องโลกตามทัศนะของพระพุทธโฆษาจารย์มี 3 ประเภท ได้แก่ โอกาสโลก เป็นโลกที่เป็นแผ่นดิน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต สัตว์โลก เป็นโลกที่อยู่ของหมู่สัตว์ ซึ่งได้แก่สัตว์ในภูมิต่างๆ และรวมถึงสัตว์สิ่งที่มีชีวิตวิญญูณทั้งหมดและสังขารโลก หมายถึง โลก คือ สังขารของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตรวมไปถึงการปรุงแต่งทางอารมณ์ด้วย

คำสำคัญ : โลก, พุทธปรัชญาเถรวาท, แนวคิด

ABSTRACT

The objectives of this research article were: 1) to study the concept of world in eastern philosophy, 2) to study the concept of world in Theravada Buddhist philosophy, and 3) to analyze the concept of world in Theravada Buddhist philosophy. The data of this documentary research were collected from the Tipitaka and related documents.

The results of the study found that:- 1) The concept of world in eastern philosophy, especially in Indian philosophy, could be concluded that: (1) The Vedas as the fairy tale specified that the world and everything were created and controlled by gods, and as philosophy, the only truth was Satta, (2) According to Nyaya philosophy, the world consisting of uncountable number of atoms could really exist, but space and time were objectivity and independent, (3) Vaisheshika philosophy believed that the world and things were composed of the four elements; earth, water, air and fire, (4) In Samkhya, matter was the origin of the world and everything, (5) Yoga philosophy believed that Sampayoga, the compound of matter and ultimate reality, was the origin of evolution of the world and things, and (6) Mimamsa philosophy taught that the world has been existed for a long time and everything in the world was originated from matters, (7) According to Vedanta philosophy, the world is a phenomena of Brahman and has never been created, and (8) In Upanishad, Brahman was the original cause of things and that were gradually evolved. 2) According to Theravada Buddhist philosophy, the world is not limited only for human beings and other creatures within this world, but it also includes other states of existence and planes of consciousness. The world is in the cycle of happening, existing and declining naturally. The concept of world in Theravada Buddhist philosophy was focused on human beings rather than on other creatures. 3) The concept of world in Theravada Buddhist philosophy can be divided into 3 main groups; 1) Geographical world consisted of the world of man, the heavenly world, and

the Brahma world, 2) Ethical world was composed of the world of sense-desire, the world of form, and the formless world, and 3) The world in the concept of Buddhaghosa consisted of the world of location, the world of beings, and the world of formations.

Keywords : world, Theravada Buddhist Philosophy, concept

1. บทนำ

เมื่อกล่าวถึงคำว่า โลก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในระบบสุริยจักรวาลอันเป็นส่วนหนึ่งในระบบของเอกภพ (Universe) ซึ่งเป็นความรู้ที่มนุษย์รู้จักจากการศึกษาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ อันประกอบด้วยอวกาศ เวลา พลังงาน และดวงดาวทั้งหลาย ทั้งในส่วนที่เห็นได้ด้วยตาเปล่า และต้องอาศัยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ช่วยในการมองเห็น โดยมีดวงดาวกระจุกตัวเป็นกระจุกใหญ่ ๆ เรียกว่า กาแลคซี ซึ่งแต่ละกาแลคซีจะประกอบด้วยดาวประมาณหนึ่งแสนล้านดวง ทั้งจักรวาลมีกาแลคซีประมาณหนึ่งแสนล้านการแลคซี (ชัยวัฒน์ คุประตกุล, 2544, หน้า 166) ระบบสุริยะจะประกอบด้วยดวงอาทิตย์ และดาวเคราะห์จำนวน 9 ดวง รวมทั้งโลกด้วยและโลกเป็นดวงเคราะห์ดวงที่ 3 นับจากดวงอาทิตย์ออกมาเส้นผ่าศูนย์กลาง 12,756 กิโลเมตร ผิวโลกปกคลุมด้วยน้ำ อากาศที่ปกคลุมโลกจะเป็นไนโตรเจน ออกซิเจน ไอน้ำ และส่วนที่เหลือเป็นแก๊ส โลกจะมีดวงจันทร์เป็นบริวารหนึ่งดวง ซึ่งมีขนาดค่อนข้างใหญ่มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 3,570 กิโลเมตรจะมีสภาพเป็นหินและทรายที่แห้ง ไม่มีอากาศ และไม่มีน้ำ โลกจะมีอายุเท่าระบบสุริยะจักรวาล คือ ประมาณ 5,000 ล้านปี ทางกายภาพและชีวภาพขึ้นตามลำดับจนเกิดสิ่งมีชีวิตขึ้นเมื่อประมาณ 3,500 ล้านปี จนถึงปัจจุบันนี้ (ประเวศ วะสี และคณะ, 2547, หน้า 84-92) ที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะทางกายภาพของโลกตามที่นักดาราศาสตร์ทั้งหลายศึกษาค้นคว้าและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ธรรมชาติและสรรพสิ่งที่มีอยู่ในโลกนี้ ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นมาโดยบังเอิญหรือปราศจากสาเหตุ แต่จะต้องมีสาเหตุ หรือปัจจัยอะไรบางอย่างกำกับอยู่เสมอ ในการสร้างแนวคิดเรื่องโลก หรือโลกทัศน์ขึ้นนั้น มนุษย์ย่อมพยายามอาศัยข้อมูลจากการสังเกตการณ์เป็นพื้นฐานมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในยุคที่มนุษย์มีแต่อายตนะ ไม่มีอุปกรณ์ช่วยเพิ่มอำนาจการรับรู้ดังเช่นในปัจจุบันที่อาศัยวิทยาการทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วย จึงให้มีขีดจำกัดในการรับรู้ แม้การใช้เหตุผลและจินตนาการช่วยอาจเพิ่มความเข้าใจได้บ้าง แต่ก็ยังมีขอบเขตจำกัดอยู่มาก โลกทัศน์ตามทัศนะของปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะปรัชญาอินเดียโบราณ จะมีวิวัฒนาการในยุคที่มนุษย์ยังไม่มีหลักฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสัจธรรมที่แท้จริงของโลกดังที่เรามีอยู่ในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้จึงต้องอาศัยประสบการณ์โดยตรง ซึ่งล้วนแต่ยืนยันถึงพื้นผิวของโลกที่ปรากฏนั้นมีลักษณะแบบราบ ดังนั้น โลกธาตุของปรัชญาอินเดียโบราณจึงเป็นแผ่นราบ ซึ่งเป็นประสบการณ์โดยตรงทางอายตนะของมนุษย์ในยุคหนึ่งนั่นเอง (ศ.ระวี ภาวิไล, 2543, หน้า 31)

พุทธปรัชญาเถรวาท มีแนวคำสอนที่ประกอบด้วยเหตุผล ความรู้ด้านต่าง ๆ ในพุทธปรัชญานั้นไม่ได้ผูกขาดว่ามีเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทรงรู้ได้ แต่ตรงกันข้ามถ้ามีผู้ใดที่พูดตรงกับความจริงและเป็นความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่าเป็นเรื่องจริง และความจริงในที่นี้ก็คือธรรมะ เป็นสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ บุคคลใดเข้าถึงได้ก็ชื่อว่าเข้าถึงความจริง อันเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบเป็นกฎทางธรรมชาติ เป็นหลักความจริงที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าหรือพระเจ้าองค์ใด ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏใน ปัจจยสูตร ความว่า “...ตถาคตเกิดขึ้นก็

ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้น...ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้น ครั้นบรรลุแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายและกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงมาดูเถิด” (ส.นิ. 16/20/34) ดังนั้น แนวคิดเรื่องโลกเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ซึ่งการค้นพบความจริงของสรรพสิ่งนั้น เป็นกฎหรือเป็นการดำเนินไปตามระบบของธรรมชาติที่เรียกว่า นิยาม คือ อุตุนิยาม พีชนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ. ปยุตโต), 2548, 116) และทัศนะที่เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องโลก จากกฎนิยาม ดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็น สังขารโลก สัตว์โลก และโอกาสโลก อันเป็นแนวคิดทางพุทธปรัชญาที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้าเพื่อความกระจ่างชัด แก่ความสงสัยเสียได้

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาปัญหาดังกล่าวเพื่อแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องโลก ทั้งในส่วนการเกิดขึ้นมาอย่างไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง มีความหมาย ประเภท ลักษณะอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร รวมถึงอิทธิพลที่มีต่อสรรพสิ่งในโลกภายใต้แนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาตะวันออก
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาท

3. สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปเป็นผลการวิจัยได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ปรัชญาตะวันออกเป็นแนวคิดเชิงปรัชญาในดินแดนเอเชียมีอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรือง ตั้งแต่โบราณ ซึ่งนักปรัชญาตะวันออกสนใจความเป็นจริงเช่นเดียวกับนักปรัชญาตะวันตก แต่สิ่งที่เด่นเอกลักษณ์สำคัญของปรัชญาตะวันออก คือ ความสนใจต่อความเป็นจริงเพื่อการปฏิบัติตนมุ่งสู่การเป็นหนึ่งเดียวกับความเป็นจริง มีลักษณะเป็นปรัชญาชีวิต เพราะแนวคิดทางปรัชญาที่ค้นคิดขึ้นได้นั้น มีการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้จริง โดยเฉพาะปรัชญาอินเดียที่มีลักษณะเป็นทั้งทฤษฎี ได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และภาคปฏิบัติ ได้แก่ จริยศาสตร์ ซึ่งควบคู่ไปด้วยกัน โดยมีพื้นฐานจากศาสนา ดังนั้น ปรัชญาอินเดียจึงมีลักษณะขยายความคำสอนของศาสนา โดยให้หลักเหตุผลเป็นเครื่องมือ จึงมีลักษณะเป็นปรัชญาศาสนาในแบบปรัชญาชีวิต เน้นความคิดในแบบที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ จึงไม่ใช่รู้เพื่อรู้ แต่รู้เพื่อเอาไปใช้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตมองชีวิตว่ามีแต่ทุกข์ จึงพยายามนำเสนอวิถีดับทุกข์ มองว่าทุกข์นี้มีวิธีแก้ไขหรือพ้นทุกข์ได้ ด้วยเหตุนี้ ปรัชญาอินเดียจึงไม่สามารถแยกออกจากศาสนาได้เด็ดขาด ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาหรือนักคิดชาวอินเดียนั้น เมื่อแสวงหาความจริงจนพบแล้ว ก็พยายามที่จะปฏิบัติตนตามวิธีการที่กำหนดขึ้นไว้ เพื่อเข้าถึงความจริงนั้น ๆ ฉะนั้น ปรัชญาอินเดียทุกระบบจึงเป็นปรัชญาชีวิต เพราะแนวความคิดทางปรัชญาที่คิดค้นขึ้นได้นั้น ได้นำมาใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วย โดยลักษณะดังกล่าวนี้ ปรัชญากับศาสนาของอินเดียจึงมักไปด้วยกันเสมอ

ปรัชญาอินเดียสามารถแบ่งออกเป็นระบบหรือสายใหญ่ ๆ 2 สาย คือ อาสติกะ (Orthodox) สายหนึ่ง และ นาสติกะ (Heterodox) สายหนึ่ง สายอาสติกะ มีระบบปรัชญาที่สำคัญที่เรียกว่าระบบทั้ง 6 แห่งปรัชญาอินเดีย ได้แก่

นยายะ ไวเศชิกะ สางขยะ โยคะ มีมางสา และ เวทานตะ การที่ปรัชญาทั้ง 6 ระบบ นี้ได้ชื่อว่า สายอัสติกะ นั้นมิใช่ เพราะวาระบบทั้งหมดนี้มีความเชื่อถือในความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด แต่เพราะระบบเหล่านี้ยอมรับนับถือ ความหลังความถูกต้องสมบูรณ์และความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท และสายนาสติกะ มีระบบปรัชญาที่สำคัญอยู่ 3 ระบบ คือ ปรัชญาจารวาก ปรัชญาพุทธ และปรัชญาเซน

สำหรับแนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาอินเดียสามารถสรุปได้ดังนี้ 1) แนวคิดเรื่องโลกในคัมภีร์พระเวท สามารถมองได้สองแง่ คือ ในแง่ที่เป็นเทพนิยาย เชื่อว่าโลกและสรรพสิ่งเป็นผลผลิตจากเทพเจ้า และธรรมชาติทุกสิ่งถูกควบคุมโดยเทพเจ้าและในแง่ที่เป็นปรัชญาในแง่นี้เชื่อว่า สวรรค์ที่แท้จริงมีเพียงหนึ่งเท่านั้นคือยอดมนุษย์ หรือสัตนั่นเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีมาแล้วกำลังมีและจักมีในอนาคตเป็นหัวใจของเอกภพ เป็นอิสระโดยตัวเอง เป็นอมตะนิรันดร์ เป็นวิญญูณแห่งโลก ครอบงำสิ่งทั้งปวง อยู่เหนือเอกภพ เป็นเนื้อสารของทุกสิ่งเป็นเอกภพของทุกสิ่งและทุก ๆ สิ่งถือกำเนิดมาจากพรหมัน 2) แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญานายายะมีทัศนะว่า โลกมีอยู่จริงเป็นสิ่งที่อยู่จริงโดยตัวเองประกอบด้วย ปริมาณเหลือคณา คือ ปริมาณแห่งดิน น้ำ ไฟ และ ลม ส่วนกาลและเทศะเป็นความจริงปรัวิสัยอย่างกว้าง ๆ ไม่ขึ้นกับใครโดยเฉพาะมันเป็นสิ่งไม่สิ้นสุดเป็นสิ่งไม่จำกัดเป็นที่ปรากฏของความเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย โลกอยู่ในเทศะและเกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัย 3) แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาไวเศชิกะ เชื่อว่าโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลกประกอบขึ้นด้วยปริมาณของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ฉะนั้น สิ่งทั้งหลายจึงมีการเริ่มต้นและการสิ้นสุด การเริ่มต้นของสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นก็ต่อเมื่อปริมาณของธาตุต่าง ๆ มารวมกันอย่างได้สัดส่วนตามเจตนารมณ์ของพระเจ้าและอาศัยทฤษฎะหรืออำนาจที่มองไม่เห็นเป็นแรงยึดโยง โดยมีวิญญูณหรือชีวาตมันเป็นสารัตถะแห่งสัมปรัชญูณะต่าง ๆ ส่วนการสิ้นสุดเกิดขึ้นเมื่อสัดส่วนของปริมาณของธาตุต่าง ๆ เหล่านี้แยกออกจากกัน ทุก ๆ สิ่งสามารถแยกย่อยออกไปได้เรื่อย ๆ จนถึงสิ่งที่เล็กที่สุดซึ่งแยกต่อไปอีกไม่ได้ สิ่ง ๆ นี้ไวเศชิกะเรียกว่าปริมาณ 4) แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาสางขยะ มีทัศนะว่า ประกฤติเป็นมูลเหตุของโลกและเป็นมูลเหตุให้เกิดสิ่งต่าง ๆ แต่มันเองไม่ได้เกิดจากอะไร มันเป็นที่เกิดขึ้นเองมีอยู่ด้วยตนเอง ฉะนั้น การที่มันเป็นมูลเหตุของสิ่งทั้งหลายจึงเรียกว่า ประกฤติ และมันเป็นหลักการแรกแห่งสากลจักรวาลจึงได้ชื่อว่าเป็นประธาน และถือว่าวิวัฒนาการของสิ่งต่าง ๆ ก็คือการที่โลกแห่งวัตถุคลี่คลายพัฒนาออกมาจากประกฤติการเสื่อมสลาย ก็คือการที่สิ่ง ต่าง ๆ กลับคืนไปสู่ประกฤตินั่นเอง สำหรับวิญญูณและจิตนั้นไม่ถือว่าเป็นที่มาแห่งโลกวัตถุ ซึ่งปราศจากจิตภาวะ ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เป็นจิตอันประกอบด้วยสติปัญญานั้นย่อมไม่อาจเปลี่ยนแปลงตนเองไปเป็นโลกทางวัตถุซึ่งไร้สติปัญญาได้ 5) แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาโยคะ มีทัศนะในเรื่องโลก และสิ่งทั้งหลายในโลกว่า สัมปโยคะหรือการรวมตัวของประกฤติกับปุรุชะนั้นเป็นจุดเริ่มแรกแห่งการวิวัฒนาการของโลกและสิ่งต่าง ๆ ส่วนการสลายของโลกก็คือการที่ประกฤติกับปุรุชะไม่ได้อยู่ร่วมกันหรือที่เรียกว่า อสัมปโยคะสำหรับการสัมปโยคะและอสัมปโยคะไม่ใช่เป็นธรรมชาติของประกฤติและปุรุชะ ฉะนั้น จึงต้องมีพระเจ้าที่สามารถทำให้ประกฤติและปุรุชะสัมพันธ์กันตามที่กรรมดีและกรรมชั่วแห่งชีวาตมันซึ่งได้กระทำมาแต่อดีต 6) แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญามีมางสา เชื่อว่าพระเจ้ามิใช่เป็นผู้สร้างและผู้ทำลายโลก แต่เชื่อว่าโลกมีแนวเป็นมาแล้วอย่างที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ มันไม่มีจุดเริ่มต้น และไม่มีที่สิ้นสุด สิ่งต่าง ๆ ในโลกก่อรูปขึ้นมาจากสสารตามกรรมของชีวาตมันที่ได้กระทำมาแล้วกฎของกรรมก็เป็นธรรมชาติที่เป็นมาเอง 7) แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาเวทานตะ เชื่อว่าโลกเป็นเพียงปรากฏการณ์ของสิ่งสมบูรณ์ คือ พรหมัน ไม่เคยถูกสร้างขึ้นมาจริง ๆ

เลย โดยมองจากแง่ที่ยืนยันสิ่งสมบูรณ์ว่า เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง ไม่มีการเกิด ดำรงอยู่อย่างนั้นทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ฉะนั้น เรื่องการสร้างโลกเป็นเรื่องที่อนุสัยหรือแนบเนียนอยู่ในธรรมชาติของพรหมันแล้ว โลกเป็นสิ่งที่หลังไหลคลี่คลายออกมาจากพรหมัน แต่การหลังไหลคลี่คลายดังกล่าวนี้เป็นเพียงปรากฏการณ์ที่ทำให้เรามองเห็นหรือคิดเห็นไปเท่านั้น และ 8) แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาอุปนิษัท ถือว่าพรหมันเป็นมูล การณ์ของสรรพสิ่ง ดังนั้น เมื่อพรหมันเป็นมูลการณ์ของทุกสิ่ง พรหมันจึงได้วิวัฒนาการมาเป็นโลกและสรรพสิ่งในโลก การวิวัฒนาการตามที่กล่าวไว้ในอุปนิษัท ดำเนินไปโดยลำดับดังนี้คือ จากพรหมัน เกิดอากาศ จากอากาศเกิดมีลม จากลมเกิดมีไฟ จากไฟเกิดมีน้ำ จากน้ำเกิดมีดินและจากดินเกิดพืชพันธุ์ต่าง ๆ มากมายขึ้นในโลก

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า จากการศึกษาแนวคิดเรื่องโลกของพุทธปรัชญาเถรวาททำให้ทราบถึงความหมายของคำว่า โลก ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท มิได้มีความหมายแต่เพียงโลกอันที่เป็นอยู่อาศัยของมนุษย์และสรรพสิ่งที่มีชีวิตในโลกนี้เท่านั้น ยังหมายรวมไปถึงภพภูมิอื่นที่เราไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสที่มนุษย์มีอยู่ได้ ซึ่งเป็นความรู้อันลึกซึ้งและมีนัยยะที่น่าสนใจ ซึ่งครอบคลุมถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตต่างๆ ด้วย

สำหรับแนวคิดมูลเหตุการณเกิดขึ้นของโลกนั้นมีการอธิบายโดยอ้างพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้า ในอัครคัมภีร์สูตรและสูตรอื่นที่เกี่ยวข้อง แม้จะมีลักษณะค่อนข้างจะเป็นตำนานหาข้อพิสูจน์ไม่ได้แน่ชัด แต่ส่วนหนึ่งของการแสดงที่ศณะก็จะเห็นได้ว่ามีความคิดเกี่ยวกับเรื่องวิวัฒนาการของธรรมชาติ ซึ่งในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกนั้น มีข้อความพอสรุปอย่างย่อ ๆ ว่าโลกมีการเกิดขึ้น มีการถูกทำลาย มีการรวมตัวกัน และสลายตัววนเวียนกันไปตามกฎธรรมชาติ ซึ่งจากการศึกษาเรื่องมูลเหตุการณเกิดขึ้นของโลกที่ผ่านมา ทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทดูเหมือนว่าจะเน้นที่ตัวมนุษย์มากกว่าสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และไม่ได้ให้อรรถาธิบายถึงปฐมกำเนิดของมนุษย์ว่า เริ่มต้นจากชายหญิงคู่แรกตามแบบศาสนาอื่น แต่กล่าวถึงคนกลุ่มแรกที่จุติจากอภัสสรพรหมมาอุบัติในโลกนี้ ลักษณะการเกิดแบบโอปปาติกะ ซึ่งถึงแม้ว่าจะยังหาข้อพิสูจน์ว่าเป็นตามนั้นหรือไม่ แต่การอธิบายเช่นนี้ได้ให้ข้อคิดในทางพุทธปรัชญาว่ามนุษย์นั้นมีต้นกำเนิดมาจากสิ่งที่ดีและสูงส่งเพราะผู้ที่จะมีบารมีเข้าถึงสุคติภูมิถึงขั้นอภัสสรพรหมได้นั้นต้องให้ทานรักษาศีลและบำเพ็ญสมาธิภาวนาจนสำเร็จระดับสมาธิอย่างสูงมาก่อนจากอดีตชาติ

ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งโลกออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) โลกในเชิงภูมิศาสตร์ ซึ่งแบ่งย่อยออกไปเป็น 3 ประเภท คือ มนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก 2) โลกในเชิงจริยศาสตร์ แบ่งย่อยออกไปเป็น 3 ประเภท คือ กามโลก รูปโลก และอรุรูปโลก และ 3) โลกตามทัศนะของพระพุทธโฆษาจารย์ แบ่งย่อยออกไปเป็น 3 ประเภท คือ โอกาสโลก สัตว์โลก และสังขารโลก

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาเรื่องแนวคิดเรื่องโลกตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท ถึงแม้จะมีความหมายไม่ครอบคลุมทั้งหมด เพราะยังมีรายละเอียดที่น่าสนใจอีกมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเกิด การดับหรือการแตกสลายของโลกตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท แต่การที่นำคำว่าโลกและความหมายของโลกมาอธิบายไว้นี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงคำว่าโลกในพุทธปรัชญาเถรวาทว่ามีความหมาย มูลเหตุการณเกิดขึ้น และประเภทของโลก เป็นเช่นไร แต่ในความเป็นจริง แนวคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น จะมุ่งเน้นให้เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนตก

อยู่ภายใต้ของกฎไตรลักษณ์เน้นเพื่อให้ผู้ฟังหรือผู้ศึกษากลายกำหนดหรือการยึดมั่น (อัตตา) มุ่งสู่การหลุดพ้น ดังนั้น คำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาท ไม่ว่าจะพูดถึงเรื่องอะไรก็มีเป้าหมายหลักอยู่เพียงประการเดียว คือ พ้นทุกข์ ด้วยการดับกิเลสและคลายกำหนด โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพานนั่นเอง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

3.1 วิเคราะห์แนวคิดเรื่องโลกในเชิงภูมิศาสตร์พบว่า **1) มนุษย์โลก** เป็นโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่ หรือเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ และการได้เป็นมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ยาก (กิจโง มนุสสปฏิลาโภ) เพราะสัตว์ที่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์นั้นมีส่วนน้อย แต่สัตว์ที่กลับมาเกิดเป็นสัตว์นั้นมีมาก แม้มนุษย์ได้เกิดมาในโลกนี้แล้วก็ยังคงมีความแตกต่างกันในเรื่องของสถานที่เกิด การศึกษา ความเป็นอยู่ และโอกาสที่จะได้รู้orroดแห่งค่าเป็นสุภชาติ ได้พบกับพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะได้ฟังธรรมะจากพระโอษฐ์ของพระองค์และเหตุที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์นั้น คือ การปฏิบัติตามเบญจศีล หรือศีล 5 ให้ครบถ้วนบริบูรณ์ **2) เทวโลก** เป็นโลกที่เทวดาอาศัยอยู่ ซึ่งมักเรียกกันว่า สวรรค์ ได้แก่ อกาตมาพจรสวรรค์ 6 ชั้น จะมีลักษณะที่พร้อมไปด้วยความสุข ไร้เสียซึ่งความทุกข์ บันเทิงรื่นเริงไพเราะ ด้วยทิพย์สมบัติทุก ๆ อย่าง อีกทั้งภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม ปราสาทราชวังที่อยู่อาศัย เครื่องบริโภคอุปโภคทุกอย่าง สะดวกสบายไม่ขัดสน ด้วยเหตุนี้ จึงมีแต่ผู้ปรารถนาจะได้ไปบังเกิดในดินแดนสวรรค์ เพราะต้องการความสุข มีแต่สิ่งที่ดีเลิศซึ่งอาจจะหาไม่ได้ในโลกมนุษย์นี้ และเหตุที่ทำให้ไปเกิดบนสวรรค์ ก็ด้วยการทำบุญถวายทาน มุ่งประกอบกรรมดี มีการถวายทานบ้าง รักษาศีลบ้าง เจริญกรรมฐานบ้าง เป็นพระอริยบุคคลขั้นต้นบ้าง จัดเป็นการทำความดีทั่วไป ตามหลักการทำบุญในทางพระพุทธศาสนา ด้วยอานิสงส์แห่งความดีเหล่านั้น จึงส่งผลให้ไปบังเกิดเป็นเทพในชั้นต่าง ๆ ดังนั้น การเกิดเป็นเทวดาจึงจัดเป็นบุญ เพราะเกิดด้วยอำนาจของกุศลกรรมเท่านั้น **3) พรหมโลก** เป็นโลกที่พรหมอาศัยอยู่ ซึ่งเรียกกันว่า พรหมภูมิหรือ พรหมโลก นับเป็นดินแดนของพระพรหม และเป็นแดนที่มีแต่ความสุขอันเกิดจากฌานเท่านั้น ส่วนการที่จะถือกำเนิดเป็นพรหมได้นั้นเป็นผลมาจากกุศลกรรมอันเกิดจากการทำสมาธินานจนสำเร็จฌานเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ และเมื่อตายไปแล้วก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกโดยด้วยอำนาจฌาน

3.2 วิเคราะห์แนวคิดเรื่องโลกในเชิงจริยศาสตร์ พบว่า **1) กามโลก** เป็นโลกของหมู่สัตว์ผู้เกี่ยวข้อง อยู่ในกาม ได้แก่ อบายภูมิ 4 มนุสสภูมิ และเทวภูมิหรือสวรรค์ 6 ชั้น ในการวิเคราะห์ประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้นำเอาส่วนของอบายภูมิ 4 ซึ่งยกมาเฉพาะในส่วนของนिरยภูมิ หรือนรก อันเป็นสถานที่ไร้ความเจริญ ไร้ความสุขชุ่มชื่นเบิกบาน สัตว์ที่เกิดในภพภูมินี้มีแต่จะได้รับความทุกข์ทรมานตลอดเวลาที่ไม่เปิดโอกาสให้กุศลจิตเกิดขึ้น เพราะมีแต่ความทุกข์ทรมานตลอดเวลาที่อกุศลกรรมให้ผล จะมีสภาพที่ไม่มีความสุข ไร้ความสุขอันเป็นความยินดี ไร้ความสุขอันเป็นความยินดี ไร้ความสุขอันเป็นความยินดี นรกภูมินี้เป็นที่เสวยทุกข์ของบุคคลผู้ทำอกุศลกรรมแล้วไปเกิดนรกจึงทำให้เป็นภาวะที่ร้อนรน นรกนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ มหานิรย เป็นมหานรก เป็นนรกขุมใหญ่ และอุสสทนรก เป็นนรก ขุมเล็กที่เป็นบริวาร และสาเหตุของการเกิดเป็นสัตว์นรก ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ได้แสดงถึงไว้ว่า เป็นเพราะบุคคลบางคนในโลกนี้ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท เป็นมิฉฉาปฏิปัตติ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในนรกเลี้ยวอตภาพในนรกนั้น ดำรงอยู่ในนรกนั้นด้วยอาหารของสัตว์นรก ดังนั้น การที่สัตว์ทั้งหลายจะไปตกนรกนั้น ก็ต้องอาศัยเหตุต่างๆ ซึ่งในทางพุทธปรัชญาเรียกว่า กรรม คือ การกระทำ ด้วยความโลภ ความโกรธ และความ

หลงเป็นเหตุที่ต้องไปตกนรกเมื่อตายกายดับไปแล้ว 2) **รูปโลก** เป็นโลกของหมู่สัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน อันได้แก่ รูปพรหม 16 ชั้นนั่นเอง เป็นพรหมที่มีรูป หากแต่เป็นรูปทิพย์ มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถ มองเห็นได้ จะเห็นได้ก็โดยทิพย์วิสัยเท่านั้น ประกอบด้วยวิมาน 16 ชั้นเป็นที่อยู่อาศัย ส่วนเหตุที่นำไปสู่ความเป็นรูปพรหม 16 ชั้น ได้แก่ รูปฌาน 4 คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน 3) **อรูปโลก** เป็นโลกของหมู่สัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน ได้แก่ อรูปพรหม 4 ชั้น คือ อากาสนัญญาตณภูมิ วิญญูณัญญาตณภูมิ อากิญจัญญาตณภูมิ และเนวสัญญานาสัญญาตณภูมิ พรหมในชั้นนี้ไม่มีรูปร่างมีแต่จิตเจตสิก เพราะเห็นว่าหากมีร่างกายอยู่นั้นจะมีแต่โทษ อาจจะไปทำร้ายซึ่งกันและกันได้ จึงปริกรรมด้วยความว่างเปล่า ยึดเอาอากาศ ซึ่งเป็นความว่างเปล่าเป็นอารมณ์ เหตุที่ทำให้ไปเกิดในอรูปพรหมนั้น เนื่องด้วยพรหมชั้นนี้เป็นพรหมที่ไม่มีรูปต้องได้อรูปฌาน 4 ได้แก่ อากาสนัญญาตณฌาน วิญญูณัญญาตณฌาน อากิญจัญญาตณฌาน และเนวสัญญานาสัญญาตณฌาน ซึ่งฌานเหล่านี้ล้วนเกิดจากการกำหนดภาวะที่เป็นอรูปธรรมเป็นอารมณ์ ดังนั้น ผู้ที่เกิดเป็นอรูปพรหมนั้นไม่มีรูปชั้น 1 มีเพียงนามชั้น 4 คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ จึงไม่มีอวัยวะร่างกายใด ๆ แต่มีความรู้สึกนึกคิดในฝ่ายนามธรรม เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ผู้นั้นเมื่อตายเพราะกายดับก็จะไปบังเกิดเป็นอรูปพรหมดำรงอยู่จนกว่าจะสิ้นอายุขัยตามวาระ

3.3 วิเคราะห์แนวคิดเรื่องโลกตามทัศนะของพระพุทธโฆษาจารย์ พบว่า 1) **โอกาสโลก** เป็นโลกที่เป็นแผ่นดิน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ตามทัศนะของพุทธปรัชญา ที่ปรากฏในจูฬนิสสูตร มีพุทธพจน์ยืนยันว่า ในจักรวาลนี้ไม่ใช่มีแต่โลกนี้เท่านั้น ยังมีโลกอื่นในจักรวาลอื่นอีกด้วย เพราะพระองค์ตรัสว่า “...มีเป็นหมื่นเป็นแสนโกฏิจักรวาล” ตามทัศนะของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการศึกษาวิทยาศาสตร์ทำให้มีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องโลกและจักรวาล และได้ค้นพบว่า มีโลกอื่นและจักรวาลนั้นเป็นความจริงแต่การพิสูจน์ตรวจสอบยังไม่สามารถทำได้ เพราะมีขีดกำลังในเรื่องของอุปกรณ์และเครื่องมือในการใช้พิสูจน์ ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อความในคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง ภัณฑที่ 5 (ปัญจภังคภัณฑ) ตอนว่าด้วย มนุสสภูมิ ที่กล่าวถึงมนุษย์ที่เกิดในทวีปทั้ง 4 คือ ชมพูทวีป บุรพวิเทหะ อุตตรกुरुทวีป และอมรโคยานทวีป ซึ่งจะมีรูปร่างหน้าตาต่างกัน จากเนื้อความในคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงสามารถนำมาเป็นข้อมูลอ้างอิงได้ว่า โลกอื่นจากการโลกนี้นั้นมีจริง เพราะมนุษย์ปัจจุบันก็พยายามค้นคว้าและค้นพบได้เป็นบางส่วนแล้วเป็นที่เชื่อได้ว่าในอนาคตกาลย่อมได้ค้นพบโลกและจักรวาลอื่นได้อย่างแน่แท้ 2) **สัตว์โลก** เป็นโลกที่อยู่ของหมู่สัตว์ ซึ่งได้แก่สัตว์ในภูมิต่างๆ และรวมถึงสัตว์สิ่งที่มีชีวิตวิญญูณทั้งหมด ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งสิ่งมีชีวิตออกเป็นกลุ่ม ๆ ตามผลกรรมของตนตามสถานที่ไปอยู่อาศัยด้วยอำนาจของผลกรรม ซึ่งได้เป็น 2 กลุ่มหลัก ๆ คือ กลุ่มที่ 1 คือ อบาย หรือทุคติ และกลุ่มที่ 2 คือ สுகติ สำหรับประเด็นนี้ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาวิเคราะห์เฉพาะเรื่องของเปรต ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงเรื่องของเปรตมีระบุไว้ในคัมภีร์เปตวัตถุ หมายถึง ผู้จากไปเป็นผู้หิวโหย บังเกิดในอบายภูมิที่เรียกว่า เปตวิสัย ได้รับทุกขเวทนาต่าง ๆ ตามผลอกุศลกรรมที่ตนได้ทำไว้ เช่น อดอยาก ผอมโซ เพราะไม่มีอาหาร หรือมีแต่รับประทานไม่ได้ หรือรับประทานได้ แต่ยากที่จะรับประทาน เพราะมีปากเท่ารูเข็ม หรือรับประทานเข้าไปได้แต่กลายเป็นหนองเลือด เป็นมูลรูกฎ เปรตนั้นจะมีภพเป็นสถานที่อยู่ห่างไกลความสุข เพราะมีความอดอยากโหยหาอาหารเป็นลักษณะและเปตวิสัยภูมินี้เป็นภพอันเป็นสถานที่ได้รับความทุกข์น้อยกว่าความทุกข์ในนรก เหตุที่ทำให้เกิดเป็นเปรต เพราะในสมัยที่เป็นมนุษย์ ชอบประกอบอกุศลกรรมเป็นอาจิม เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พวดเท็จ พวดส่อเสียด พวดคำหยาบ พวดเพ้อเจ้อ เฝงเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท เป็น

มิจฉาปฏิญญา หลังจากที่ได้ตายไปแล้วและไปอุบัติเป็นสัตว์นรกเสวยทุกข์เวทนาเป็นเวลานานแสนนาน พอหมดอายุขัยจากนรกแล้ว ด้วยเศษอกุศลกรรมที่ยังเหลืออยู่ก็จะส่งผลให้ไปอุบัติเป็นชีวิตใหม่อีกรูปแบบหนึ่งเพื่อเสวยทุกข์เวทนามนโลกมนุษย์ มีชื่อเรียกว่าเปรตวิสัย 3) **สังขารโลก** หมายถึงโลกคือ สังขารของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตรวมไปถึงการปรุงแต่งทางอารมณ์ด้วย ดังนั้น หมายรวมถึงสิ่งที่ผสมปรุงแต่งทั้งหลาย ตลอดจนถึงหมู่สัตว์ซึ่งประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้งหลาย จากพื้นพิภพนี้ มาเป็นสิ่งนั้น มาเป็นสิ่งนี้ เช่น มาเป็นต้นไม้เป็นภูเขา เป็นแม่น้ำลำคลองมาเป็นหมู่สัตว์ทั้งมนุษย์และเดรัจฉาน ซึ่งต่างดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร สำหรับการวิเคราะห์ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยของยกมาเฉพาะโลก 8 ได้แก่ โลกธรรม 8 เป็นธรรมที่มีประจำโลก เป็นธรรมดาของโลกธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกและสัตว์โลก ก็เป็นไปตามมันมี 8 อย่าง คือ มีลาภ ไม่มีลาภ มียศ ไม่มียศ นิินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ สำหรับหลักควรปฏิบัติต่อโลกธรรม 8 ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ควรทำความเข้าใจรู้เท่าทัน ไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราและใช้สติปัญญาพิจารณาให้รู้ตามความเป็นจริงว่าสิ่งนี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวเราของเรา เมื่อพิจารณาเช่นนี้แล้ว โลกธรรม 8 ก็ไม่สามารถครอบงำจิตใจของเขาได้ เพราะสติปัญญาคอยเป็นเกราะป้องกันไม่ให้โลกธรรมย่ำยีได้

สรุปได้ว่า การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นคว้าศึกษาให้ทราบถึงแนวคิดเรื่องโลกในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในปรัชญาตะวันออก นั่นก็คือปรัชญาอินเดียและผู้วิจัยได้เน้นในส่วนแนวคิดเรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาท เมื่อศึกษาแล้วทำให้ทราบว่า แท้จริงแล้วพุทธเจ้ามุ่งหวังให้เราเข้าใจโลกแต่ไม่ให้อึดติดในโลก เพราะคำสอนของพระองค์มุ่งหวังให้สรรพสัตว์สามารถพัฒนาตนให้ดับทุกข์ พ้นทุกข์ได้ ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนี้อีก เพราะสรรพสัตว์ล้วนมุ่งไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพานเหมือนกันหมด

บรรณานุกรม

- ชัยวัฒน์ คุประตกุล. (2544). **100 ปีดาราศาสตร์โลก**. กรุงเทพมหานคร : ประพันธ์สาริน.
- ธีรวัสส์ บำเพ็ญบุญบารมี. (2560). **ต้นกำเนิดของโลกและจักรวาล : ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก**. 3 ตุลาคม 2560, <<https://www.gotoknow.org/posts/512383>> (3 October 2017).
- นางสาวเดือนฉาย อรุณกิจ. (2538). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องโลกในพุทธปรัชญาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2557). **โอปปาทิกะชีวิตหลังความตาย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ.
- ปรุทธ์ บุญศรีตัน. (2556). **พุทธอภิปรัชญา ความจริงเกี่ยวกับจักรวาล โลก มนุษย์ และสังสารวัฏ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี และคณะ. (2547). **ธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เข้าถึงความจริงทั้งหมด**. กรุงเทพมหานคร : ร่วมด้วยช่วยกัน.
- ประสาน ต่างใจ. (2539). **เอกภพของชีวิตกับจักรวาล**. กรุงเทพมหานคร : กรีนพีซ.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2548). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร : มหัจจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2536). **ดับไม่เหลือ**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร). (2527). **กรรมที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภา.
- _____. (2527). **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ). (2537). **รณนาสวรรค์**. กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์.
- _____. (2542). **พรรณาสวรรค์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระบาทลีปกรม. (2532). **พระบาทลีปกรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพานิช ญาณชีโว. (2539). **ไตรภูมิพระร่วง (ฉบับย่อความ)**. กรุงเทพมหานคร : ตรงหัว.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2551). **ปรมัตตโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถิมุตตสังคหะภูมิจตุกกะและปฏิสนธิจตุกกะ ปริเฉทที่ 5 เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 7**. กรุงเทพมหานคร : หจก.ทิพย์วิสุทธิ.
- พระพลวัต ฉนทกาโม (แก้วศรีใส). (2556). **การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องโลกและชีวิตของวิทยาศาสตร์กับพุทธปรัชญาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระภูวเดช สันทับศาล. (2551). **การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องโลกและจักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์. (2532). **นรกสวรรค์และเปรต**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์.
- พิน ดอกบัว. (2527). **ปรัชญาอินเดีย**. นครปฐม : พิมพ์ที่ แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย, มูลนิธิ. (2536). **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับครบรอบ 200 ปี แห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ระวี ภาวิไล, ศ. (2543). **โลกทัศน์ ชีวิตทัศน์เปรียบเทียบวิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2549). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี พุทธศักราช 2549**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2536). **ธรรมวิจารณ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สรกานต์ ศรีทองอ่อน, ผศ.ดร. (2558). **พุทธจักรวาล**. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุนทร ณ รัชชี. (2521). **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัทธ.
- _____. (2550). **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). (2560). **ปรัชญาอินเดีย (Indian philosophy)**. 30 ตุลาคม 2560, <<http://www.parst.or.th/philospedia/IndianPhilosophy.html>> (30 October 2017).

อมรา ศรีสุชาติ. (2541). **อุปนิษัทยอภิปรัชญาที่สอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์เรื่องกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลโลกสรรพสิ่งและชีวิต**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Chandradhar Sharma. (1973). **A Critical Survey of Indian Philosophy**. New Delhi: Motilal Banaraidass.

Deussen. (1972). **The Philosoohy of the Upanishads**. Vol. II. Delhi : Oriental Publishers.

Popular Mechanics. (2560). **นาซ่าเจอโลกใหม่**. 20 มีนาคม 2560,

<<https://www.beartai.com/news/sci-news/152413>>.

Surendranath Dasgupta. 1969**A History of Indian Philosophy**. Vol. 1. Great Britain : Cambridge University Press.

Stephen Hawking. (2556). **ประวัติย่อของกาลเวลา ฉบับภาพประกอบ (The Illustrated A Brief History of Time)**. แปลโดย ดร.ปิยนุตร บุรีคำ และ ดร.อรรณกฤต ฉัตรภูมิ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.